

Хасан Якуб Хасан (Омуртаг, България)

ЗА ЕТИМОЛОГИЯТА НА НЯКОЛКО ИЗЧЕЗНАЛИ ЕКЛЕЗИОНИМА

Abstract. The paper presents a research concerning the names of mosques in the town of Omurtag existing during XIX and XX centuries and some of them until the present day. It aims to look into the naming and renaming as a social and linguistic phenomenon. In order to achieve better results the research is centred on linguistic analysis of the etymology of names and the motives behind renaming of mosques. In conclusion, a short classification of the names in different groups is also made.

Keywords: classification of the names, ecclesionym (name of religious object), etymology, dervish convent, linguistic analysis, mosque, renaming, way for renaming

УВОД

Обект на статията са имената на религиозно-култови обекти – джамии, съществували в град Омуртаг през XIX и XX век, а две от тях продължават да функционират и в момента.

Целта е да се изследват тези имена, за да се установят техните местни и литературни форми, произход и развитие.

Поставените задачи са:

1. Събиране на информация за еклезионимите чрез проучвания на терен и от документални източници.
2. Изследване на имената, обекти на статията, и попадналите в обсега ѝ лични имена (ЛИ), родови имена (РИ) и това на едно текке.
3. Опит за класифициране на еклезионимите (въпреки малкия им брой) по определени от автора критерии.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Еклезионим¹ – първото от значенията на термина в „Енциклопедия на българската ономастика“ (ЕБО) е „всяко име на религиозен, култов обект: църква, джамия, синагога, манастир, параклис, оброк, оброчен

кръст и под.: *Латинска църква..., Света гора, Атон...* и под.”. Произхожда от гръцкото *ἐκκλησία* ’събрание, място за събрание; църква’ (Балкански, Цанков 2010: 118–119).

Второто значение на думата в същия ЕБО е: „Еклезионим². Всяко място, селище, област като обект на поклонение от група хора: *Мека и Медина* за мюсюлманите, река *Инд* за индусите, *Света гора: Атон* за българи и сърби, *Йерусалим: Божи гроб* за християните и под.” (Балкански, Цанков 2010: 119).

В „Словарь русской ономастической терминологии” на Н. В. Подольская определението за термина е: „Экклезионим – класс топонима. Собственное имя места совершения обряда, места поклонения любой религии; в том числе название церкви, часовни, креста, отдельно стоящего алтаря, священных, камня, источника, дерева” (Подольская 1978: 164).

В тази статия ще се има предвид първото значение на термина, във връзка с разглежданите мюсюлмански култови обекти – джамии.

Думата *джамия* е с основа турското *satı* (*джами*), което пък е с арабски корен и означава ’място, където се събират мюсюлманите, за да отслужат заедно молитва’.

Според *Оксфордски речник на исляма* „*джамията е мястото, където се извършват официалните богослужения по време на всекидневните и петъчни молитви*”. Английската дума за джамия – *mosk* – идва от арабското *масджид*, или ’място за поклон до земята’. Според същия източник „*първата джамия в исляма, построена от Пророка Мухаммед след преселението от Мека в Медина...*” е „*джамията на Пророка* – „*Масджид ан-наби на арабски език*”. „*Джамията на Пророка е образец за всички джамии от по-късни периоди...*” (Еспозито 2007: 95, 97).

Определението на думата *текке* може да се интерпретира така: ’място, сграда, където под ръководство на шейх се води обучение по ислямски мистицизъм’ според „Ислямската енциклопедия” (DIA 2011: 368). В съвременния турски език се използва формата *текке*, а в османски текстове се изписва [تکـه] „tekye” (текйе).

Според някои автори *tekke* (текке) е с арабски корен от *tekye* (текйе), според споменатата енциклопедия произходът на думата е дискуссионен и не е точно установен.

В българския език думата се е наложила с писмената форма *теке*, но в „Български тълковен речник” (БТР 1994) тя не беше открита. Думата *teke* (теке) в турския език е със значения ’1. козел; 2. морски рачета, скариди’.

Според М. Белнейска „цялостно изследване върху еклезионимите в българския език липсва” (Белнейска 2009: 285). (Трябва да отбележа, че авторката вече има защитена докторска дисертация по темата – бел. Х. Я.).

Това породи и моя интерес към изследването на еклезионимите от град Омуртаг.

Тук искам да изкажа моята най-сърдечна благодарност на д-р Аху Шенсес от университета Чукурова в град Адана, Република Турция, за оказаната помощ при проучванията ми във връзка с тази и други разработки.

Голяма благодарност изказвам на господата Рашид (Мехмед) Рашидов, основен информатор от град Омуртаг и Мустафа Рашидов, и двамата от стар градски род, а също така и на другите устни информатори от града и района (всички те са споменати в текста и като *устни източници*).

Представата за демографския характер на града и района е важна за изследването ни. Такава ни дава в статията си Руси Атанасов: „*След Освобождението Омуртаг (до 1934 г. Осман пазар) се обособява като околийски център и по данни от преброяването от 1888 г. в него има 688 къщи с 3775 жители, от които 1371 християни и 2384 мюсюлмани*” (Атанасов 1999: 240).

Трябва да се допълни, че голяма мюсюлманска общност живее в районите Герлово и Тузлука, между които е разположен градът, явяващ се средищен център за тях.

Необходимо е в началото на изследването да се определи броят на джамиите и свързаните с тях религиозни обекти. Времевият отрязък за това е от края на османския период (1868–1869 г.) до наши дни. Тук съм използвал като източници на информация публикации на различни автори.

Потвърждението за броя на култовите обектите (джамии и месчиди) намираме първо в творбата „*Bulgaristan'da türk-islam kültürü ve sanatı*” на доц. д-р Хюсеин Мемишоглу, който дава броя на мюсюлманските

култови обекти в страната като цяло и по населени места, а също и в град Омуртаг и селата около него: „*Както в цялата империя, и в България джамиите представляват мнозинството измежду турските архитектурни паметници. Например измежду установените 3399 броя османски художествено-културни паметници, се вижда, че 2356 са джамии и месциди. Тяхното разпределение по градове и села е следното: В Османпазаръ (дн. Омуртаг) – 9, по селата – 29, в Ески джума (дн. Търговище) – 15, по селата – 18*” (Memişoğlu 2007:).

Авторът не конкретизира периода или годината за посочения брой обекти. Затова се налага да се търсят други източници за определяне на времето на съществуване на посочените култови обекти.

В труда си “Bulgaristan’da osmanlı maddi kültür mirasının tasfiyesi (1878–1908)” авторът Ашкън Койунджу (Koşuncu 2006: 210) цитира информация за култовите обекти от публикации на други автори (Keskiöğlu 1969: 322) и (Keskiöğlu-Özaydın 1983: 127). Текстове, интерпретирани на български, са следните (номерирането на таблиците I–III е според Койунджу – бел. Х. Я.):

Таблица I: Информацията в нея е за година 1285 по Хиджра (1868–1869 г.). Брой на намиращи се в градове и градчета джамии, училища, медресета, текета и техния брой според годишника (salname) на историческата Дунавска област. За Омуртаг са посочени: джамии – 8, училища – 8, медресета – 3 и текета – 1.

Таблица III: Информацията в нея е за годината 1289 по Хиджра (1872–1873 г.) Според годишника (salname) на историческата Дунавска област са изброени оставащи в границите на България някои видове молитвени домове. За град Омуртаг са посочени: джамии – 10, текета – 0. За свой източник авторът ни е посочил Туран (Tuğan 1998: 192, 193). При посочване на източника той изрично допълва, че към цифрите не са добавени джамиите по селата. Прави впечатление, че тук няма данни за текета в Омуртаг, докато за Шумен броят им е 10. Вероятно в периода между първия посочен и втория годишник текето е престанало да функционира (или съществува).

В горепосочените официални османски документи, са определени точно броят и периодът на регистрация. Констатира се, че за няколко години (от 1869 до 1872 г.) броят на джамиите в града нараства от 8

на 10, а единственото текке престава да съществува, но джамията към него остава.

В книгата си „Bulgaristan türkleri ve Osmanpazarı (Omurtag) bölgesi” (Yeşilova 1997: 72, 73) Хасан Йешилова посочва за свой първоизточник турският изследовател Парс Тугладжъ, според когото в града е имало 9 джамии (не посочва време и име на ползван източник) със следните имена:

1. Fındıkçı (Фъндъкчъ).
2. Hacı Mehmet (Хаджъ Мехмет).
3. Mehmet Paşa (Мехмет Паша).
4. Osmanoğlu (Османоглу).
5. Pabuççuoğlu (Пабуччуоглу).
6. Seyyid Hacı Ahmet (Сеййид Хаджи Ахмет).
7. Seyyid Mehmet Ağa (Сеййид Мехмет ага).
8. Şaban Efendi (Шабан ефенди).
9. Tüfenkçi İbrahim Paşa (Тюфенкчи Ибрахим Паша).

Предполагам, че информацията за тези 9 джамии се отнася за периода 1868/69–1872/73, защото според по-горе цитираните годишници (салнамета) в този период броят им варира от 8 до 10.

В книгата на Хасан Шенюрт „Osmanpazarı Türkleri” (Şenyurt 2000: 5–6) намираме следната информация: „изследователят... Парс Тугладжъ е дал относно Османпазар (Омуртаг) следната информация за османския период: «В града е имало един конак и 9 джамии (Fındık, Hacı Mehmet, Mehmet Paşa, Osmanoğlu, Pabuççuoğlu, Seyyid Hacı Ahmet, Seyyid Mehmet Ağa, Şaban Efendi, Tüfenkçi İbrahim Paşa)»”. Той посочва точния източник на информация «Osmanlı Şehirleri» (Tuğlacı 1985: 380).

Тук разликата в изброените имена при Йешилова и Шенюрт е вариацията Фъндъкчи : Фъндък.

За много по-късен период, началото на втората половина на ХХ век, авторът Йешилова в цитираната вече книга ни представя следната информация за мюсюлманските култови обекти в град Омуртаг: „...знае се, че е имало 10 джамии, ... от които са останали Текке, Мюфтю (Йукаръ), Чаршъ, Фъндък, Тахта, Ашагъ джамии. След 1950 година от страна на комунистическата власт са съборени Текке, Чаршъ, Ашагъ, Тахта джамии...” (Yeşilova 1997: 72–73).

По сведения на информатори от град Омуртаг имената на култовите обекти към началото на втората половина на XX век са следните:

1. Çaşı (Çarşı) camii (Чашъ/Чаршъ джами).
2. Pındık (Fındık) camii (Пъндък/Фъндък джами).
3. Müftü camisi (Мюфтю джамиси).
4. Sincirli (Zincirli) camii/ Yukarı camii/ Müftü camisi/ – (Сиджирли джами/Зинджирли джами/Йукаръ джами) /Мюфтю джамиси/.
5. Taata camii (Tahta) (Таата/Тахта джами).
6. Tekke camii (Текке джами).

I. Етимологично изследване на имената на култовите обекти (джамии) по първични сведения от Парс Тугладжъ, препредадени от Йешилова и Шенюрт.

1. Fındıkçı (Фъндъкчъ), Fındık (Фъндък)

Името Fındıkçı (Фъндъкчъ) е двукомпонентно, като първия компонент е fındık (фъндък) от турски със значения 'лешник, леска и лешници' и словообразователната наставка **-çi (-чъ)** със значение: този който се занимава с това, което е показано в корена на думата. С наставката се образуват имената на професии или тези, които се занимават постоянно с определена дейност.

2. Hacı Mehmet (Хаджъ Мехмет)

Първата част на името е по титлата hacı (хаджъ), съществително от арабски произход 'хаджия'. Литературна форма Mehmet (Мехмет) е турска трансформация на Muhammet (Мухаммет) – име от арабски произход със значение 'възхваляван'.

3. Mehmet Paşa (Мехмет Паша)

За ЛИ Мехмет вж. I. 2, а втората част paşa (паша) е съществително със значение 'титла, давана по време на Османската империя на цивилни служители на високо йерархично ниво и на военни с чин по-висок от полковник. През републиканския период това е военната титла генерал'. В „Оксфордски речник на исляма“ за етимологията на думата намираме: „Турско съкращение на персийската дума *падишах*, или „суверен“ (*баша на арабски език*)“ (Еспозито 2007: 298).

4. Osmanoğlu (Османоглу)

Първата част Osman (Осман) е ЛИ от арабски произход със значения: 'вид птица или змей, ламя, дракон' и е свързана с компонента

oğul (огул) 'син, рожба, наследник и рой' и окончанието **-и (-у)**, в случая предаващи родствената връзка между предишните два компонента с пряко значение 'синът на Осман'.

5. Pabuçuoğlu (Пабуччуоглу)

Първи компонент е *pabuç* (пабуч) 'чехъл, пантоф', а наставката **-ци (-чу)** предава значение: който се занимава с нещо показано в първата част, т. е. с чехли. Цялото име *Pabuççu* (Пабуччу) се използва също и в смисъл 'човек който се грижи за обувките в джамия'. Елементът *oğul-* 'син, рожба, рой' и окончанието **-и (-у)**, в случая предават родствената връзка между две поколения, откъдето и прякото значение на цялото име може условно да се приеме като 'синът на чехларя'.

6. Seyid Hacı Mehmet (Сейид Хаджи Мехмет)

Първият компонент е *Seyid* (Сейид) с правилната форма *Seyit* (Сейит), мъжко име от арабски произход със значения: '1. изтъкнат човек от дадена общност; 2. човек от рода на пророка', а втората част на името е титлата *hacı* (хаджъ) пред ЛИ *Mehmet* (Мехмет), вж. I. 2.

В сунитската общност *Seyid* (Сейид) са потомци на Хюсеин, внука на пророка от дъщеря му Фатима (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Seyid>).

7. Seyid Mehmet ağa (Сейид Мехмет ага)

Първия компонент е *Seyid* (Сейид), вж. I. 6., а втората част е ЛИ *Mehmet* (Мехмет), вж. I. 2. Последният – *ağa* е многозначна дума, но вероятно може да се приемат предположенията във връзка с I. 1., 2.:

I. 1. *ağa* 'този, който има обширни земи; имотен човек; този, на когото думата му се взема предвид' (агата на селото);

2. 'титла, давана на стоящия начело на някои организации или институции в Османската империя' (агата на еничарите, агата на пазара).

II. *ağa*, свързано с местното *aga* (ага), е със значение 'по-голям брат, батко, батѐ', както и уважителна форма за обръщение към по-възрастен мъж, с литературна форма *ağabey* (агабей).

8. Şaban efendi (Шабан ефенди)

Името се състои от мъжкото ЛИ *Şaban* (Шабан) от арабски 'осмия от арабските месеци, този преди рамазан' и титлата *efendi* (ефенди) 'господин, господар, благовъзпитан, джентълмен'.

9. Tüfenkçi İbrahim paşa (Тюфенкчи Ибрахим паша)

Първият компонент *tüfenkçi* (тюфенкчи) се състои от две части: съществителното от персийски произход *tüfek* (тюфек) 'пушка' (тук

е запазена по-старата форма *tüfenk* (тюфенк), по-близка до оригиналната персийска форма на основата *tufeng* (туфенг) и словообразователната наставка **-çi (-чу)** със значение 'който се занимава с това, което е показано в корена'. Думата е многозначна '1. лице, който прави, ремонтира или продава пушки; 2. име, давано на лицата, натоварени да пазят двореца и падишаха; 3. лице от военната прослойка, което се занимава с военните припаси, производство и ремонт на оръжия'. ЛИ *Ibrahim* (Ибрахим) е със значение на иврит 'баща на вярващите, на народите', а за титлата *paşa* (паша) вж. I. 3.

II. Етимологичен анализ на имената на култови обекти, съществували през XX век, записани според местни информатори.

1. Çarşı camî (Чаршъ джами)

Намирала се е в двора на Първо начално училище „Хр. Смирненски“. Най-новата и най-голяма джамия (два пъти по-голяма от Зинджирли джамия), построена след 1878 г. от Хафуз Кадир Ефенди и съществувала до началото на 60-те години на 20. век (според информаторите).

Първата част на *Çarşı camî* (Чаршъ джами) е турското съществителното от персийски произход *çarşı* (може да се чуе и местно произношение *çaşı* (чашъ) с пряко значение 'четири страни'). Думата *çarşı* (чаршъ) в турския означава 'мястото за покупко-продажба, където се намират дюкяните', а синоними са 'пазар, пиаца, пазарище'. Втората дума *camî* (джами) е с арабски корен със значение: 'място, където се събират мюсюлманите, за да отслужат заедно молитва'.

Грамматически погледнато, тази конструкция е изафетна и би трябвало да има правилната форма *Çarşı camîsi* (чаршъ джамиси) с окончанието **-sî (-cu)** на определяемото е изафет от 2. род и може да се интерпретира цялото име като 'джамията на пазара', т. е. тази, която се намира до пазара. Такова е било и разположението ѝ.

Тук трябва да се отбележи и информацията, намерена в Окръжен държавен архив – Търговище. Документът се нарича „Удостоверение от медресето при «Ени джами»” в град Омуртаг и е от първата половина на XX век. Според гореизложената информация и според информацията на Шенюрк за джамиите с трите медресета вероятно става въпрос за Чаршъ джами, защото за същата се знае, че е най-новата построена джамия. Механизмът на наименоване по времеви признак

битува и сега в района. В селата, където има новопостроени джамии или построени сравнително по-късно, те се наричат определително и с това име *Yeni cami* (йени джами), т. е. 'новата джамия'. Това потвърждава информацията за „най-новата джамия”.

2. *Pındık/Findik cami* (Пъндък/Фъндък джами)

Намира се на ул. „Арда” № 13, действаща джамия, без изградено минаре. В местния турски говор се произнася и *pındık* (пъндък), с литературна форма *findik* (фъндък) от турски със значения 'лешник, леска, лешници'. За втората част *camı* (джами) вж. II. 1. Словосъчетанието е изафетна конструкция от 3. род, в което определението и определяемото не получават окончание. Ако се погледне строго граматично конструкцията, определението би трябвало да показва от какво е направено определяемото, в случая джамията. В този ред на мисли можем да кажем, че това е джамия, направена от леска. Името се е получило, защото стените били плетени от лескови пръчки и после измазани (според местни информатори). Има и друго обяснение – че е била сравнително малка спрямо другите джамии, затова се ползва *фъндък* (лешник). Връзка между първичното *Findikçi* и *Findik cami* – тук трите предположения може да се допустими, понеже и изследването на писмени източници и информатори дава възможност за реалистичност на трите варианта. Авторът приема третото предположение, за връзка между *Findikçi* и *Findik cami*.

3. *Müftü camisi* (Мюфтю джамиси)

Според информаторите е имало джамия до автогарата на мястото на стария селскостопански техникум, който сега е преустроен в търговски комплекс. Някои я наричат за диференциация *Eski Müftü camisi* (Ески Мюфтю джамиси – Старата мюфтийска джамия). Твърди се, че това е истинската Мюфтю джамиси, защото там е било седалището на мюфтията, предполагаемо до 20-те години на ХХ век (според информаторите), докато тя не е била съборена и той се е преместил в Зинджирли джамия. Първата част на името е *müftü* (мюфтю) 'мюфтия (длъжностно лице, което урежда религиозните дела на мюсюлманите)'. За втората част *camisi* (джамиси) вж. II. 1. Тук вече е запазено окончанието *-si (-cu)* на определяемото в изафет от 2. род и конструкцията може да се интерпретира като 'джамията на мюфтията', т. е. тази, в която е седалището на мюфтията.

4. *Sincirli cami* /*Müftü camisi*/*Yukarı cami* (Сиджирли джами/ Мюфтю джамиси /Йукаръ джами)

Намира се на ул. „Хан Аспарух” № 18, има изградено минаре и е действаща джамия.

Най-употребяваното име от по-възрастното поколение мюсюлмани е *Sincirli cami* (Синджирли джами) с литературна форма *Zincirli cami* (Зинджирли джами) в определен период, вероятно към средата на ХХ век (след отпадането на джамията в П. 3.), се е ползвало временно името *Müftü camisi* (Мюфтю джамиси), поради отсядане на мюфтията там. Преди и сега от някои представители на общността и на помладото поколение като географско определение се ползва и *Yukarı cami* (Йукаръ джами), което всъщност не може да се възприеме за същинско име, а само като пространствен определител спрямо друг обект или характеристика на релефа. Тази практика на пространствен определител се ползва и в други населени места на общината, системата е *Yukarı* (йукаръ) : *Aşağı* (ашагъ), т. е. *Горна* : *Долна*.

За анализ на името *Müftü camisi* (Мюфтю джамиси), вж. П. 3. А името *Yukarı cami* (Йукаръ джами) е с първи компонент *yukarı* (йукаръ) със значение 'горен, висока страна, горе'. Тук смисълът е джамията, която е от горната страна, т. е. в по-висока част на града.

В името *Sincirli cami* (Сиджирли джами) първата част *sincirli* (сиджирли) е местно произношение на *zincirli* (зиджирли). То се дисконпонира на *zincir* (зинджир) със значение 'желязна верига' и окончанието **-li** (**-лу**), предаващо значение 'който има, е с това, което е в корена', т. е. 'този, който има верига'. Всъщност същинското име идва от кладенец с верига *Zincirli kuyu* (Зинджирли кую) (Şenyurt 2000: 45), бил до джамията, сега превърнат в чешма от другата страна на улицата до нея.

5. *Taata cami* (Таата джами)

В района на чешмата Табана, според информатори между ул. „Васил Левски” и споменатата чешма. Първата част е с местното произношение *taata* (таата) на *tahta* (тахта) със значение 'дъска, дъсчен' на литературната форма на името *Tahta cami* (Тахта джами). За втората част *camı* (джами) вж. П. 1.

В този случай изафетната конструкция граматически отговаря на тази от 3 род. Като първата част със значение 'дъска, дъсчен', показва

материала, от който е била направена джамията. Всъщност това са били по-дебели талпи. Информаторите разясняват, че отвън конструкцията на молитвения дом е била с талпи, а отвътре с кирпич. Молитвени домове с такива конструкции все още се срещат в района.

6. Tekke cami (Текке джами)

Намирала се южно от Второ начално училище „Васил Левски” извън града, сега в района на т. н. Белите блокове. Минарето на джамията е било полусъборено (пречупено) в края на съществуването ѝ като недействаща към 1972 г. От несъществуващите молитвени домове авторът успя да намери единствено нейна снимка, благодарение на приятелска помощ.

Първата част на името е *tekke* (текке), вж. терминологичния апарат в началото на изложението, за втората *camî* (джами), вж. П. 1. Вероятно името идва поради връзка на джамията с текке (информаторите не знаят). Във вече цитирания труд на автора Ашкън Койунджу (Коунци 2006: 210) информацията е за година 1285 по Хиджра (1868–1869 г.). Тя е според годишника (*salname*) на историческата Дунавска област и за Омуртаг, в който са посочени: джамии – 8 и текке – 1. В града и района сега няма спомени за това текке, поради това в подкрепа на тезата за неговото съществуване и именуването по него на джамията, съм изложил повече информация.

В книгата на Шенюрт „*Osmanpazarı Türkleri*” (Şenyurt 2000: 39–40) намираме следната информация: „*В Османпазар имаше три медресета (мюсюлмански духовни училища). Това бяха медресетата при Чаршиџ джами, Йукарџ (Мюфтю) джами и Текйе джами*” (авторът е използвал арабската форма на текке – *tekuе* (текйе) – бел. Х. Я.). За Текке джамия той пише, че в двора е имало чучури за ритуално измиване и гробище.

В списъка на теккетата в Румелия на интернет страницата на Cem vakfî (Джем вакфъ) (<http://www.cemvakfi.org.tr/makale-deneyimler/gumeli%e2%80%98deki-tekkeler>) е намерена информация за текке в Омуртаг, наречено *Мехмед боба теккеси*. Но предполагаме, че тук става въпрос за генерализиране на местонахождението на текке с това име. В цитираната вече книга на Шенюрт се разказва, че всяка година през месец май се е организирала молитва за дъжд (благодат), в която са се включвали ученици и население (мюсюлмани) от град Омуртаг. Той изрично посочва, че „*местността, наречена Мехмет*

баба, е в близост до село Чернокапци” (Şenyurt 2000: 34). Освен това и местен информатор предаде същата информация за името и местоположението на местността и събитията.

От всичко това може да се заключи, че Текке джами е била част от обществен комплекс: текке – джамия – медресе. В подкрепа на това е текстът от енциклопедията: „През класическия период, който се простира от завладяването на Истанбул до средата на 18 век, изчезва старият тип теккета от ранния период. Като противовес на това, се появяват такива, символизиращи периода от гледна точка на функционалната си схема и наподобяващи комплекси с център джамия, разпространяват се такива от типа месджид – текке или джамия – текке” (DIA 2011: 374).

За възникване на точно такова образувание обществен комплекс до Омуртаг в посочения период, може да ни насочи следната информация в книгата на Шенюрт: „В двора на Текке джами на един от гробовете имаше надгробен камък с надпис 1031 (по Хиджра). Това е година 1621 от новата ера” (Şenyurt 2000: 5).

Предвид това може да се предположи, че строителството на джамията и теккето е през XVI век, понеже първо се изгражда джамията и след това започват погребенията в двора. Предвид това надписът може да се ползва за приблизително определяне на периода на строителството на джамията и вероятно по-ранното на теккето, чието името не можа да бъде установено.

Класификация на имената в две основни групи еклезионими според източника на информация:

А. Според писмени източници

Ако се направи една обща класификация и се анализират имената според характера на основната информационна същност, ще се види, че при източника „Османските градове” на Парс Тугладжъ култовите сгради носят информация за вероятните спонсори (хората, дарили средствата за строежа на обекта). Но в зависимост от това, как е изразено това, може да се диференцират отделните обекти.

I. Класификации на еклезионимите от тази група по различни особености на конструкцията и съдържанието на самите имена

1. Име на обект, изразяващо професионална ангажираност на лицето – **Findiçi (Фъндъкчъ)**.

2. Име на обект, започващо с ЛИ и завършващо с уважителна титла *ефенди* – **Şaban effendi (Шабан ефенди)**.

3. Име, започващо с почетната титла *хаджъ*, последвано от ЛИ – **Hacı Mehmet (Хаджъ Мехмет)**.

4. Две имена, очертаващи родствена връзка между поколенията – **Osmanoğlu (Османоглу) и Рабуццуоғлу (Пабуччуоглу)**.

Възможно е *Osmanolu* (Османоглу) да е лице от рода на легендарния основател Осман (старото име на града е Осман Пазар) и това да е най-старата джамия, построена още от сина/синовете на основателя.

5. Две имена на обекти започват с почитателна титла *Сейид* за човек от рода на Пророка – **Seyid Hacı Ahmet (Сейид Хаджи Ахмет) и Seyid Mehmet Ağa (Сейид Мехмет ага)**.

6. Две имена, завършващи с високия административен или военен пост *паша* – **Mehmet Paşa (Мехмет Паша) и Tüfenkçi Ibrahim Paşa (Тюфенкчи Ибрахим Паша)**.

Б. Според устни източници

Втората група от имена, получени главно от информатори и открити при Йешилова, са по определен признак или придобита характеристика на култовия обект, без връзка със спонсора на строежа.

I. Класификации по различни особености на конструкцията на самите имена

1. Според разположение на обекта до известно обществено място в града, напр. чаршията – **Чаршъ джами**.

2. По име на растение, свързано със строежа; с размера на обекта (в преносен смисъл) спрямо други джамии и предположение по остатъчна форма от името на патрона – **Фъндъкчъ – Фъндък джами**.

3. Име, свързано с отсядането в сградата на служител на администрацията на вероизповеданието – **Мюфтю джамиси**.

4. Име според вида на строителния материал, от който сградата е била частично построена – **Тахта джами**.

5. Име, свързано с друг обект на ислямския култ *текке* – **Текке джами**.

6. По определен признак (верига) на воден обект кладенец – **Синд-жирли джами**.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Заключението по темата е представено във вид на констатации и виждания във връзка с изследваната материя, базирани на представената в тази разработка информация.

Първа констатация: при сравняване на броя на джамиите от двете групи източници – писмени и устни, е видно, че са изчезнали като общ брой 4 джамии за периода от 1872–73 г. (според начален брой 10 от втори цитиран годишник (салнаме) или 3 (по начални данни 9 от Парс Тугладжъ) до началото на втората половина на XX век. Вероятно новата градска регулация през периода е изтрила от лицето на града тези култови сгради.

Установи се и разлика от 1 обект между информацията – 10 от салнамето от 1872–73 г. и тази на Тугладжъ – 9 джамии. Не можах да идентифицирам тази джамия.

Втора констатация: докато в първия списък имената на молитвените домове (по Тугладжъ), вероятно взети от османски документи, са по имената на патрони или хора, свързани с историята на култовите обекти, то във втория списък тези имена са изчезнали. За същите обекти се ползват имена, възникнали по различни местни признаци. Ако би било възможно да се датират точно имената от списъка на Тугладжъ, е възможно да се определи за какъв период (поне ориентировъчно) е станала самата трансформацията на имената. За съжаление, не можах да установя и кои имена от двата списъка се отнасят за една и съща джамия.

Трета констатация: имената, с първичен източник *Тугладжъ* почти нямат сходство с тези на информаторите, с изключение на *Фъндъкчи – Фъндък джамии*. Този случай е много интересен езиков и социален феномен като трансформация. Защото името *Фъндъкчи* идва от основна дейност на лицето – патрон (занимаващ се с лешници) по информацията на Тугладжъ, който със сигурност е ползвал конкретните османски архиви. По-късно това име се трансформира до обекта на неговото занимание (лешник) във *Фъндък джамия*, според вторичната информация от другите два източника (Йешилова и Шенюрт) и информаторите.

Примери за подобна трансформации при култови обекти от име на патрона към име по характерен признак на сградата или забележителен знаков обект около сградата има и другаде в страната.

За такъв случай в национален мащаб можем да приемем джамията Şerif Halil Paşa Cami (Шериф Халил Паша джами) в град Шумен, която по думите на Тугладжъ (Tuğlacı 1984: 426, 475) „*сред народа повече се споменава като Tombul cami*” (Томбул джами)”, а за произхода на това име той заключава: „*Поради това, че кубето е доста широко, се споменава като Tombul cami*”, от турското *tombul* (томбул) в смисъл '1. дебел, пълен; 2. напълнен и тлъст; 3. закръглен’.

За втори подобен случай приемаме джамията Molla Efendi Kadı Seyfullah Cami (Молла ефенди кадъ Сейфуллах джами), която Тугладжъ споменава като „*единствената от всички 53 джамии в София, отворена за богослужение*” (Tuğlacı 1984: 431–432). В София тя сега е известна като Вануа Ваşı Cami (Баня башъ джами) по знаковата сграда на банята, пред която се намира.

Четвърта констатация: причините за трансформацията в нашите случаи могат да бъдат много, но основно може да се предложи същата схема, важаща за всички институционални обекти, които имат официални имена, записвани в регистрите, но се налагат и народни разговорни имена, които повече се ползват във всекидневието сред населението и в определени кръгове от него, неангажирани служебно с институциите. Най-очевидни примери за такава схема, действаща и сега в града, са имената на училища, които се ползват в тази форма от определени групи, напр. за Професионалната гимназия по транспорт и лека промишленост в града се ползва „*Транспорта*”, а за Второ начално училище – „*Интерната*”, по разбираеми причини.

Пета констатация: интересно е получаването на име на молитвения дом от друг култов обект, в случая текке. Институцията текке възниква още в зората на исляма и в зависимост от разширяванията на мюсюлманските владения в различни държави носи различни имена и влиза в комплекси заедно с други сгради. В цитираната „Ислямска енциклопедия” са дадени множество примери за комплекси от текета, тюрбета и месчиди или джамии към тях. Точно като част от такъв комплекс обектът възприема името *Текке джами*.

Шеста констатация: за един култов обект *Зинджирли джами*, след основната трансформация от име на патрон към име по специфичен признак, пространствен определител или знаков обект, има

използвани 3 имена, като всъщност двете имена са присвоени в различни периоди. Едното – *Мюфтю джамиси* – е по временен признак, свързан със служител на администрацията на вероизповеданието – мюфтия; второто – *Йукаръ джами* – е по географски признак за разположение. Същинското име, ползвано през всички тези периоди, е по признак на воден обект/кладенец до джамията (Зинджирили кую), чиято вода се ползвала за ежедневни нужди и за изпълнение на изискването за ритуално измиване преди молитва (абдест).

Седма констатация: невъзможност за точно определяне на именуващия признак на обекта след първичната трансформация при *Фъндък джамия* (единствен случай). По име на растение, свързано със самия строеж (използван материал – пръчки от леска). Във връзка с размера на обекта (в преносен смисъл) спрямо другите джамии (по- или най-малък). Възможност за именуване по остатъчна форма от името на патрона – **Фъндъкчъ – Фъндък джами**, предвид предположението ни за първична трансформация. Аз приемам ясната връзка между името на джамията Findikçi (Фъндъкчъ), визирано в първата част с източник Тугладжъ – Йешилова и следваща евентуална трансформация във Findik (Фъндък) джами.

Осма констатация: видно от класификацията на еклезионимите в групата по устни източници, т.е. след трансформацията, не се констатира водещ или доминиращ признак за вторичното именуване на обектите, което ни позволява да допуснем, че то е станало спонтанно и вероятно в различни по-малки времеви периоди.

Девета констатация: видно е, че в първата класификационна група – по имена на спонсори, финансирали изграждането, в повечето имена съществува явен признак за уважителен или реално по-висок обществен статус и благосъстояние на лицата, което в случая е водещото за финансиране на строителството на такива обекти.

Всички тези констатации носят информативен признак относно основния социолингвистичен феномен, изследван в статията, именуването и преименуването на изследваните култовите обекти.

В заключение бих желал да изразя надеждата си, че изследването на имената на джамиите в град Омуртаг ще бъде поредната стъпка към цялостното изследването на еклезионимите в страната.

Библиография

- Атанасов 1999:** Руси Атанасов. *Град Омуртаг от Освобождението до Балканската война*. – В: *Град Омуртаг и Омуртагския край – история и култура*, т. 1. Варна, 1999.
- Балкански, Цанков 2010:** Т. Балкански, К. Цанков. *Енциклопедия на българската ономастика*. В. Търново, 2010.
- Белнейска 2009:** М. Белнейска. *Еклезиионимията като теоретичен проблем на българската ономастика*. – В: *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 9, 2009.
- БТР 1994:** *Български тълковен речник*. Авт.: Л. Андрейчин и др. С., 1994.
- Еспозито 2007:** Джон Еспозито. *Оксфордски речник на исляма*. В. Търново, 2007.
- Ковачев 1987:** Николай Ковачев. *Българска ономастика*. С., 1987.
- Подольская 1978:** Н. В. Подольская. *Словарь русской ономастической терминологии*. М., 1978.
- Янчев 1992:** Михаил Янчев. *Турско-български речник*. С., 1992.
- DİA 2011:** *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 40. cilt. Başkan: M. Âkif Aydın. İstanbul, 2011.
- Keskiöğlü 1969:** Osman Keskiöğlü. *Bulgaristan'da Bazı Türk Abideleri ve Vakıf Eserleri*. – В: *Vakıflar Dergisi*, VIII. Ankara, 1969. 332 s.
- Keskiöğlü-Özaydın 1983:** O. Keskiöğlü, A. T. Özaydın. *Bulgaristan'da Türk İslâm Eserleri* – В: *Vakıflar Dergisi*, № XVII. Ankara, 1983, 127 s.
- Koynucu 2006:** Aşkın Koynucu, *Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878–1908)*, – В: OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve uygulama merkezi dergisi) dergisi, S. 20, ss. 197–243, Ankara, 2006.
- Memişoğlu 2007:** Hüseyin Memişoğlu. *Bulgaristan'da türk-islam kültürü ve sanatı*. İstanbul, 2007
- Şenyurt 2000:** Hasan Şenyurt. *Osmanpazarı Türkleri*. Ankara, 2000.
- Tuğlacı 1984:** Pars Tuğlacı. *Bulgaristan ve türk-bulgar ilişkileri*. İstanbul, 1984.
- Tuğlacı 1985:** Pars Tuğlacı. *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul, 1985.
- Turan 1998:** Ömer Turan. *The Turkish Minority in Bulgaria (1878–1908)*. Ankara, 1998.
- Yeşilova 1997:** Hasan Yeşilova. *Bulgaristan türkleri ve Osmanpazarı (Omurtag) bölgesi*. Ankara, 1997.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Seyyid>.
<http://www.cemvakfi.org.tr/makale-deneyimler/rumeli%e2%80%98deki-tekkeler/>.
- Текке джами 1972 г.** Източник: *The Machiel Kiel. Photographic Archive-Omurtag, Osman Pazar Tekke Camii [XXVIII-3-c1972].jpg*

